

Niet teveel gevraagd!

Een analyse van Kamervragen

Rob

juni 2005

Inhoud

1. Inleiding	5
1.1 Beelden van de Tweede Kamer: fictie of werkelijkheid	5
1.2 Onderzoeksopzet: de Tweede Kamer als albedil: realiteit of mythe?	7
2. ‘Andere overheid’ vraagt ‘Andere Tweede Kamer’	9
3. Kamervragen in het bredere perspectief van parlementaire controle	11
3.1 Verantwoorden is meer dan antwoorden	11
3.2 Het aantal Kamervragen door de tijd	13
4. Kritische reflectie van Kamerleden zelf	17
5. Kamervragen over zaken ‘waar de minister niet over gaat’	25
6. Antwoorden van bewindslieden op ‘oneigenlijke’ Kamervragen	27
7. Conclusies en aanbevelingen	31
Bijlage I	33
Overzicht van uitgebrachte adviezen	
Bijlage II	37
Overzicht van uitgebrachte preadviezen en overige publicaties	
Bijlage III	40
Samenstelling Raad voor het openbaar bestuur	

1. Inleiding

1.1

Beelden van de Tweede Kamer: fictie of werkelijkheid

In en door de media wordt nogal eens het beeld opgeroepen van een Tweede Kamer die zich vooral bezighoudt met details, *hypes*, én met zaken die niet (meer) tot de *span of control* van de regering behoren, maar tot de autonome beleids sfeer van decentrale overheden of tot de vrije beleidsruimte van geprivatiseerde organisaties en zelfstandige bestuursorganen.

Ook Kamerleden zélf roepen in interviews en artikelen met regelmaat het beeld op van Kamerleden die zich te veel richten op bijzaken en incidenten, willen scoren in de media, en zich daarbij níet gehinderd voelen door de begrenzings van de *span of control* van de regering die zij moeten controleren: Kamerleden zouden veelvuldig bewindslieden bevragen over zaken waar dezen ‘niet (meer) over gaan’.

Een extreem voorbeeld van een Tweede Kamerlid dat kritiek heeft op het functioneren van die Kamer, is het LPF-Tweede Kamerlid Eerdmans. Deze ergert zich aan de ‘brij van Kamervragen’. Het gaat hem daarbij zowel om het volgens hem (te) grote aantal Kamervragen als om het zijns inziens vaak nutteloze karakter van die vragen. Eind 2004 maakte hij het volgende lijstje van de in zijn ogen meest nutteloze Kamervragen in 2004¹:

1. Vragen aan de minister van Justitie over een tenenlikker in Rotterdam.
2. Vragen aan de minister van Verkeer en Waterstaat over zebrapaden in de gemeente Eemsmond.
3. Vragen aan de minister van EZ over de postcodeproblematiek in Moerdijk.
4. Vragen aan de minister van BZK over het bestaan van het Groen Links-ambtenaren-netwerk.
5. Vragen aan de minister van Verkeer en Waterstaat over de klankbordgroep integrale ontwikkeling tussen Delft en Schiedam.
6. Vragen aan de minister van EZ over het stadsverwarmingsdistributiebedrijf in Purmerend.
7. Vragen aan de minister van LNV over overbrenging van gesmokkelde schildpadden naar diergaarde Blijdorp.
8. Vragen aan de minister van Buitenlandse Zaken over de beweerde aanwezigheid van een Israëliische ondervrager in Irakese gevangenis.

De Raad voor het openbaar bestuur is geïnteresseerd in de vraag of het hierboven geschetste beeld van de Tweede Kamer strookt met de feitelijke praktijk van het werk van de Tweede Kamer. Een sluitend antwoord op deze vraag zou een omvattende, wetenschappelijke analyse vergen van het

---

¹ ‘Niet elk bericht nablaften op Kamerpapier’, in: *Elsevier*, 23 december 2004.

feitelijk functioneren van de Tweede Kamer, de onderscheiden fracties en de individuele Kamerleden. Dat ligt niet op de weg van de Raad. De Raad heeft uit praktische overwegingen keuzes gemaakt. De Raad heeft zich beperkt tot het instrument van de schriftelijke Kamervraag (en de daarop gegeven antwoorden) in een beperkte periode (de maanden maart in de jaren 2001, 2003 en 2004) en heeft daarbij ingezoomd op ‘Kamervragen over zaken waar de minister niet over gaat’. Daarmee kijkt de Raad dus naar één bepaald aspect van het functioneren van de Tweede Kamer, in het besef dat het algemene (media-)beeld van de Tweede Kamer uiteraard óók bepaald wordt door andere aspecten.²

De hoofdvraag luidt als volgt:

In welke mate stellen leden van de Tweede Kamer schriftelijke vragen aan bewindslieden over zaken die niet tot de bevoegdheden en verantwoordelijkheden – de *span of control* – van de aangesproken bewindslieden behoren, en hoe beantwoorden bewindslieden dit soort vragen?

De Raad wil deze hoofdvraag in een bredere context plaatsen. Wat zegt het kabinetsprogramma Andere Overheid over het functioneren van de Tweede Kamer? Welke plaats neemt het vragenrecht in in het geheel van instrumenten die de Tweede Kamer ter beschikking staan? Welk beeld hebben leden van de Tweede Kamer van hun eigen functioneren en van de Tweede Kamer in haar geheel?

Dat beeld wordt vervolgens geconfronteerd met de resultaten van een globale analyse van Kamervragen (en de antwoorden daarop) over onderwerpen die niet tot de staatsrechtelijke *span of control* van bewindslieden behoren. Korthedshalve omschrijft de Raad dit soort vragen aan als ‘oneigenlijke vragen’, zonder daar een negatieve connotatie aan te verbinden: vragen staat – juist Kamerleden – vrij!

Tot slot worden enkele conclusies en aanbevelingen geformuleerd.

De Commissie voor de Werkwijze van de Tweede Kamer heeft overigens onlangs óók aandacht besteed aan het fenomeen van de ‘niet op zijn plaats zijnde’ Kamervraag en kwam tot het volgende oordeel:

---

² De onderhavige analyse is voorbereid en goeddeels uitgevoerd door een werkgroep van de Raad voor het openbaar bestuur, bestaande uit de Raadsleden Peter Lankhorst en Anne Lize van der Stoel, en de secretariaatsleden Pieter de Jong en Gerber van Nijendaal. Het eindrapport is vastgesteld door de voltallige Raad.

‘De Commissie acht het onjuist om schriftelijke vragen te stellen die eigenlijk in een gemeenteraad thuishoren – bijvoorbeeld over politieoptreden of over een openbare school – of in een aandeelhoudersvergadering. Toch zou het tegenhouden van zulke vragen door de Kamervoorzitter inderdaad als strijdig met artikel 67 van de Grondwet kunnen worden opgevat, nog daargelaten dat de leden door de formulering van hun vragen het probleem kunnen omzeilen, bijvoorbeeld door te vragen of een minister bereid is bij het college van B&W te informeren naar een bepaald incident. Het is aan bewindslieden om in hun antwoord aan te geven in hoeverre zij zich verantwoordelijk voelen.’³

In de volgende paragraaf wordt de onderzoeksopzet nader toegelicht.

1.2

Onderzoeksopzet: de Tweede Kamer als albedil: realiteit of mythe?

De Raad wil aan de hand van een (globale en beperkte) meer kwalitatieve analyse van het gebruik van de controlerende bevoegdheden van de Tweede Kamer, meer inzicht krijgen in de mate waarin leden van de Tweede Kamer de regering aanspreken op zaken waar zij niet over gaat. Uit praktische overwegingen beperkt de Raad zich hierbij tot het instrument van de schriftelijke vraag. Schriftelijke Kamervragen vormen een belangrijk instrument voor Kamerleden bij de uitoefening van hun controlefunctie en van hun volksvertegenwoordigende functie, en zijn bovendien goed gedocumenteerd. De analyse is voorts beperkt tot drie omliggende periodes: de maanden maart in de jaren 2001, 2003 en 2004. De eerste periode valt in de hoogtijdagen van ‘Paars’ (een coalitie van PvdA, VVD en D66), de tweede periode in het (korte) tijdvak van het kabinet Balkenende I, bestaande uit CDA-, VVD- en LPF-bewindslieden. De derde periode ten slotte – maart 2004 – betreft een maand uit het bestaan van het kabinet Balkenende II, waarin CDA, VVD en D66 met elkaar samenwerken.

Bekeken zijn de schriftelijke vragen die in de drie geselecteerde maanden voorzien zijn van een antwoord. Dat betekent dat het overgrote deel van de onderzochte vragen is ingediend in de maand februari van de genoemde jaren. De Raad wil ook aandacht besteden aan de aard van de beantwoording van Kamervragen. Een centrale vraag in dit verband is hoe bewindslieden antwoorden op vragen die gaan over zaken waar zij ‘niet over gaan’.

³ Tweede Kamer, vergaderjaar 2003-2004, 29 266, nr. 5.

2.

‘Andere overheid’ vraagt ‘Andere Tweede Kamer’

In zijn programma ‘Andere overheid’ geeft het kabinet Balkenende II aan dat het meer overheidstaken neer wil leggen bij de markt en de *civil society* en dat het meer ruimte wil laten aan de mede-overheden ten aanzien van taken die naar aard en schaal tot de competentie van de lokale overheid behoren: een herbevestiging – op papier althans – van het autonomiebeginsel in het binnenlands bestuur. Het kabinet zet daarom in op vergroting van de decentrale beleidsvrijheid door vermindering van de op de gemeenten gerichte regelgeving én van het aantal specifieke uitkeringen. Dat vraagt – aldus het kabinet – niet alleen een cultuuromslag bij de rijksdienst, maar ook bij de nationale politiek:⁴

‘Zowel de regering als de Tweede Kamer moeten de verleiding weerstaan lokale zaken te nationaliseren. Ministers die niettemin door het parlement daarop worden aangesproken, dienen er op te wijzen dat dergelijke zaken tot het bereik van de lokale politiek horen.’

In lijn hiermee betoogt oud-Kamerlid Schutte dat de geadresseerde bewindspersoon Kamervragen in redelijkheid moet kunnen beantwoorden. Veel overheidstaken zijn gedecentraliseerd of geprivatiseerd. Kamerleden die daarover vragen willen stellen zouden verwezen moeten worden naar de bevoegde instantie, door de minister, maar beter nog door hun eigen fractie of de Kamervoorzitter, aldus de heer Schutte.⁵

Het kabinet doet dus een appèl op Kamerleden om zich in de uitoefening van hun parlementaire, controlerende, taken te beperken tot die onderwerpen die tot de bevoegdheden en verantwoordelijkheden – *span of control* – van de regering behoren. De achterliggende veronderstelling lijkt te zijn dat Kamerleden dat thans onvoldoende doen, een veronderstelling die enige tijd terug ook werd geuit door de IBO-werkgroep (‘werkgroep Kohnstamm’) die in opdracht van het kabinet onderzoek deed naar Verzelfstandigde Organisaties op Rijksniveau (zelfstandige bestuursorganen):

‘Gaat de minister er wel of niet over? (...) Vooral de bewindslieden en het parlement hebben last van de onduidelijkheid en de sturingsproblemen. Ministers weten niet waarover zij gaan en voelen zich beperkt in het sturen. (...) Het parlement weet niet waarop het de minister wel en niet kan aanspreken en kiest er dan vaak voor de minister op alles aan te spreken. De dagelijkse drang van politieke controle blijkt in de praktijk sterker dan de “leer” van het beperken van de ministeriële verantwoordelijkheid.’⁶

⁴ Kabinetvisie ‘Andere overheid’, Den Haag, 2 december 2003, p. 15.

⁵ G. Schutte, ‘Het volk vertegenwoordigen’, in: *Openbaar bestuur*, december 2003, p. 25 en verder.

Wanneer bewindslieden Kamervragen over onderwerpen die buiten hun *span of control* liggen, desalniettemin ter beantwoording voorleggen aan hun ambtenaren, levert dit de loyale ambtenaar het nodige werk op en worden allicht irreële verwachtingen gewekt over wat de nationale politiek vermag.

Of en zo ja in hoeverre leden van de Tweede Kamer bij het feitelijke gebruik van hun controlerende bevoegdheden de regering ‘lastig vallen’ met vragen over zaken die buiten de bevoegdheden en verantwoordelijkheden van de regering vallen, is onduidelijk. Voor zover er al analyses zijn gemaakt van de parlementaire activiteiten van Kamerleden, zijn dat vooral kwantitatieve analyses, van aantallen ingediende schriftelijke en mondelinge vragen, moties, gevraagde interpellaties, uitgesplitst naar fracties en soms naar individuele Kamerleden.

Vermeldenswaard in dit verband is een recent onderzoek naar de bronnen van Tweede Kamervragen in het jaar 2003-2004.⁷ Uit dit onderzoek bleek onder andere dat landelijke dagbladen voor Kamerleden – nog steeds – verreweg de belangrijkste bron vormen van hun schriftelijke vragen aan bewindslieden.⁸

---

⁶ *Een herkenbare staat: investeren in de overheid*, rapport van de werkgroep Verzelfstandigde Organisaties op rijksniveau, Interdepartementaal Beleidsonderzoek 2003-2004, nr. 1, 9 juli 2004, p. 6 en 7.

⁷ Pauw Sanders Zeilstra Van Spaendonck, *Waar halen ze het vandaan? Tweede Kamervragen in het jaar 2003-2004*, Den Haag, september 2004.

⁸ Het onderzoek leverde voorts onder meer op dat in de onderzochte periode oppositiefracties per Kamerlid tweemaal zoveel schriftelijke vragen stelden als regeringsfracties. De meeste vragen (566) hadden – mede – betrekking op het beleidsterrein van Justitie (inclusief Vreemdelingenbeleid en Integratie).

3. Kamervragen in het bredere perspectief van parlementaire controle

Een inhoudelijke analyse van Kamervragen, kan aan betekenis winnen wanneer deze geplaatst wordt in een breder perspectief. Schriftelijke Kamervragen zijn ten slotte slechts één – maar overigens wel belangrijk – instrument in het geheel van parlementaire controlemiddelen.

Het gaat dan om het formele kader van het vragenrecht, het feitelijk gebruik én de beoordeling hiervan door Kamerleden zelf, in interviews en artikelen in de media.

3.1 Verantwoorden is meer dan antwoorden

In 1906 heeft de Tweede Kamer in haar reglement van orde een bepaling opgenomen die het de individuele leden mogelijk maakt vragen te stellen aan een minister. Daarmee is het vragenrecht een essentieel instrument voor politieke minderheden om de regering ter verantwoording te roepen en inlichtingen te vragen. Voordien hadden Kamerleden voor het stellen van vragen aan een minister, het verlot nodig van de Kamer.

Het vragenrecht is een verbijzondering van het inlichtingenrecht dat gebaseerd is op de ministeriële verantwoordelijkheid. De ministeriële verantwoordingsplicht en de inlichtingenplicht staan in Nederland net zoals in andere Westeuropese constitutionele systemen weliswaar in nauw verband met elkaar, maar zijn niet identiek: het afleggen van verantwoording is ruimer dan het verstrekken van gegevens, namelijk het uitleggen, motiveren en verdedigen van het gevoerde beleid.⁹ De ministeriële verantwoordingsplicht in enge zin, is beperkt tot de bevoegdheden van het betrokken orgaan. In de woorden van de Commissie-Scheltema: ‘Zonder bevoegdheid geen verantwoordelijkheid’. De inlichtingenplicht van een minister aan de Kamers strekt zover als de juridische en feitelijke mogelijkheden van de minister gaan om informatie in te winnen, en is daarmee veel ruimer dan de terreinen waarop de minister de bevoegdheid heeft rechtens te bepalen wat er gebeurt en waarvoor hij dus verantwoordelijk is.¹⁰

Artikel 68 van de Grondwet legt de ministers en staatssecretarissen de verplichting op de Kamers inlichtingen te geven die door een of meer leden zijn verlangd. Bij de grondwetsherziening van 1983 benadrukte de regering dat deze inlichtingenplicht van bewindslieden jegens de Kamers voortvloeit uit de aan het parlementaire stelsel inherente verantwoordingsplicht.¹¹

⁹ Zie Commissie-Scheltema (Eerste externe commissie Ministeriële verantwoordelijkheid), *Steekhoudend ministerschap*, Tweede Kamer, vergaderjaar 1992-1993, 21 427, nr. 41.

¹⁰ Zie S.E. Zijlstra, *Zelfstandige bestuursorganen in een democratische rechtsstaat* (dissertatie), 's-Gravenhage, 1997, met name hoofdstuk 4.

¹¹ P.P.T. Bovend'Eert, H.R.B.M. Kummeling, *Van Raalte's Het Nederlandse parlement*, negende druk, Deventer, 2000, p. 214 en verder.

Bewindslieden hebben de plicht Kamervragen te beantwoorden, behalve – aldus de Grondwet – indien dat strijdig zou zijn met het belang van de staat. Overigens kan de regering in eerste instantie een antwoord weigeren om andere redenen, bijvoorbeeld die van opportuniteit. Zo kan het gevraagde inlichtingenmateriaal dermate omvangrijk zijn dat het zich moeilijk laat verzamelen. Uiteraard is het uiteindelijk aan de Kamer te bepalen of zij genoeg neemt met de weigering van een bewindspersoon, ook indien deze een beroep doet op het staatsbelang.

De heer De Beaufort, voormalig griffier van de Tweede Kamer, verdedigt het vragenrecht met verve – en volgens de Raad met recht – als volgt:

‘Over het feit dat Kamerleden tegenwoordig aanzienlijk meer schriftelijke vragen stellen dan vroeger, kan ik mij niet opwinden. Het is een recht dat je de Kamerleden niet moet afnemen. Het is een middel om politieke ideeën uit te dragen, dat heel weinig geld kost. Daar staat tegenover dat het ook helemaal niet dramatisch is als een minister antwoordt dat hij op een bepaalde vraag geen antwoord kan geven’.¹²

Evenals het vragenrecht kan het *interpellatierecht* beschouwd worden als een verbijzondering van het inlichtingenrecht. Van dit recht wordt relatief weinig gebruik gemaakt. Het is een politiek zwaar middel dat de functie vervult van *ultimum remedium*. Het aantal interpellaties schommelt de laatste jaren tussen de vijf en veertien.

Van de mogelijkheid om *moties* in te dienen maken Kamerleden veelvuldig gebruik. Het aantal ingediende moties beweegt zich de afgelopen jaren rond de 1000 per jaar. Oud-Kamerlid Schutte zegt over dit instrument dat het bot geworden is maar desondanks met verve gebruikt blijft worden: ‘De praktijk van de afgelopen decennia is dat elk debat van enige betekenis met enkele of vele moties wordt afgesloten (...) Géén motie over een bepaald onderdeel van een beleidsnota wordt beschouwd als impliciete steun van de Kamer’.¹³ Van het zo bezongen dualisme – Kamerleden die onafhankelijk van coalitiebelangen de regering controleren – is weinig te merken, zo meent Schutte.

Het zogenaamde ‘*mondellinge vragenuurtje*’, op dinsdagmiddag, *live* op de televisie en het internet uitgezonden, grijpen Kamerleden vooral aan om bewindslieden te bevragen naar aanleiding van actuele gebeurtenissen. Dit instrument zou het politieke debat moeten verlevendigen, maar is volgens velen verworden tot ‘een obligate woordenstrijd voor de Bühne; Kamerleden verdringen zich voor het spreekgestoelte: goedkopere politieke zendtijd is immers niet te krijgen’.¹⁴

¹² Aldus W.H. de Beaufort, in: Pauw e.a., o.c., p. 19.

¹³ G. Schutte, ‘Het volk vertegenwoordigen’, in: *Openbaar bestuur*, december 2003, p. 28.

¹⁴ Pauw e.a., o.c., p. 31.

3.2

Het aantal Kamervragen door de tijd

Tot 1915 bleef het aantal jaarlijks door Tweede Kamerleden ingediende schriftelijke vragen beneden de honderd, en daarna trad een geleidelijke stijging op. In het zittingsjaar 1968-1969 werd voor het eerst de duizend gepasseerd, en in het zittingsjaar 1972-1973 werd het recordaantal van 2125 schriftelijke vragen ingediend. Daarna daalde dit aantal om in het vergaderjaar 1978-1979 weer te stijgen, tot 1753. De laatste jaren stijgt het aantal schriftelijke vragen behoorlijk, richting 2000 stuks. In 2004 nam het aantal schriftelijke – en ook mondelinge – vragen fors toe en benaderde het record van ruim dertig jaar geleden.

Aantal Kamervragen per kalenderjaar					
	2000	2001	2002	2003	2004
Schriftelijke vragen	1451	1424	1563	1678	2101
Mondelinge vragen	86	92	99	65	98

De verschillende fracties in de Tweede Kamer maken in verschillende mate gebruik van het vragenrecht, zoals de onderstaande tabel laat zien.

Schriftelijke vragen per fractie (tussen haakjes: zetelaantal)			
	2001	2003	2004 ¹⁵
<i>Fractie</i>	<i>Aantal</i>	<i>Aantal</i>	<i>Aantal</i>
PvdA	369 (45)	442 (42)	643 (42)
SP	199 (5)	355 (9)	462 (8)
CDA	344 (29)	335 (44)	332 (44)
Groen Links	175 (11)	261(8)	262 (8)
VVD	247 (38)	222 (28)	312 (28)
D66	163 (14)	109 (6)	96 (6)
LPF	-	71 (8)	88 (8)
Christen Unie	55 (5)	55 (3)	58 (3)
SGP	30 (3)	54 (2)	52 (2)
Groep-Lazrak	-	-	7 (1)
Groep-Wilders	-	-	3 (1)

Deze cijfers krijgen meer reliëf wanneer zij gerelateerd worden aan het aantal zetels van de verschillende fracties: hoeveel vragen stelt een fractie per zetel oftewel per fractielid?

¹⁵ Op 4 februari 2004 scheidde het Kamerlid Lazrak zich af van de SP-fractie en ging verder als 'Groep-Lazrak'. In de analyse van 2004 is derhalve uitgegaan van 8 i.p.v. 9 zetels voor de SP. Kamerlid Wilders verliet de VVD-fractie en ging vanaf 2 september 2004 door als 'Groep-Wilders'. Het grootste deel was de heer Wilders lid van de VVD-fractie. Daarom is in de analyse van 2004 het oorspronkelijke zetelaantal van de VVD-fractie (28) gehanteerd.

Het aantal schriftelijke vragen per Kamerzetel van elke fractie (afgerond)			
	2001	2003	2004
<i>Fractie</i>	<i>Aantal vragen / zetelaantal</i>	<i>Aantal vragen / zetelaantal</i>	<i>Aantal vragen / zetelaantal</i>
PvdA	8	11	15
SP	40	39	58
CDA	12	8	8
Groen Links	16	33	33
VVD	7	8	11
D66	12	18	16
LPF	-	9	11
Christen Unie	11	18	19
SGP	10	27	26
Groep-Lazrak	-	-	7
Groep-Wilders	-	-	3

Gewogen voor het aantal zetels, is de SP-fractie in de onderzochte jaren verreweg de meest actieve partij op het gebied van het stellen van schriftelijke vragen. Opvallend is dat in 2001, ten tijde van het kabinet Kok-II (PvdA, VVD, D66), de twee grootste regeringsfracties (PvdA en VVD) van alle Kamerfracties relatief het minst gebruik maakten van het vragenrecht. In 2003 en 2004, met de PvdA in de oppositie, was de PvdA-fractie aanmerkelijk actiever op dit punt. Ook voor de CDA-fractie geldt dat zij als oppositiefractie, ten tijde van 'Paars-II', relatief meer vragen stelde dan als regeringsfractie. Het beeld van eerder onderzoek dat de gezamenlijke oppositiefracties ongeveer tweemaal zoveel vragen per fractielid stellen als de gezamenlijke regeringsfracties, wordt hier bevestigd, althans voor de jaren 2001 en 2004.¹⁶

Aantal schriftelijke vragen (per zetel) van de regerings- en oppositiefracties	
2001	
Regeringsfracties (PvdA, VVD, D66)	8
Oppositiefracties	13
2004	
Regeringsfracties (CDA, VVD, D66)	9
Oppositiefracties	19

Terwijl de gezamenlijke regeringsfracties in 2001 en 2004 vrij constant waren in het gebruik van het vragenrecht, hebben de oppositiefracties hun activisme op dit punt in 2004 behoorlijk opgeschroefd.

¹⁶ Voor 2003 kon dit niet worden nagegaan, aangezien in dat jaar twee kabinetten van verschillende samenstelling aan het bewind waren: tot 27 mei 2003 het (demissionaire) kabinet Balkenende-I (CDA-VVD-LPF), en daarna het kabinet Balkenende-II (CDA-VVD-D66).

Wanneer gekeken wordt naar de top vijf van Kamerleden die in 2001, 2003 en 2004 de meeste vragen stelden, voeren SP-Kamerleden de boventoon. Onder de 15 Kamerleden uit de drie top vijf's, bevindt zich één lid van een 'rechtse' partij: het (toenmalige) VVD-Kamerlid Wilders (op nummer drie in 2003).

De meeste schriftelijke vragen per Kamerlid (top vijf)					
2001		2003		2004	
<i>Vragensteller</i>	<i>Aantal</i>	<i>Vragensteller</i>	<i>Aantal</i>	<i>Vragensteller</i>	<i>Aantal</i>
De Wit (SP)	67	Kant (SP)	78	De Wit (SP)	106
Kant (SP)	65	Vos (Groen Links)	75	Gerkens	96
Hoekema (D66)	60	Wilders (VVD)	69	Vos (Groen Links)	89
Van Bommel (SP)	42	De Wit (SP)	66	Arib (PvdA)	87
Poppe (SP)	40	Arib (PvdA)	61	Van Velzen (SP)	86

4.

Kritische reflectie van Kamerleden zelf

Met enige regelmaat wordt – ook door Kamerleden zelf – kritiek geuit op de wijze waarop de Kamer haar controlefunctie uitoefent. Zo zouden Kamervragen veelal te gedetailleerd zijn en door Kamerleden nogal eens gebruikt worden om zichzelf in de kijker te spelen.¹⁷ Soms worden er zelfs kritische vragen gesteld bij de kosten die gemoeid zouden zijn met de beantwoording van Kamervragen.

Vraag van de leden Eerdmans en Van As (beiden LPF) aan de minister van BZK over de kosten van de beantwoording van een Kamervraag. (Ingezonden 26 januari 2004)

‘Heeft u inzicht in de omvang van de kosten die gemoeid zijn met de beantwoording van schriftelijke vragen, die worden gesteld door de leden van de Staten-Generaal aan het kabinet?’

Minister Remkes antwoordde de heren Eerdmans en Van As dat het te veel zou gaan kosten om uit te zoeken wat de kosten zijn van beantwoording van een schriftelijke Kamervraag. De twee vragenstellers namen geen genoegen met dit antwoord en stelden een vervolgvraag op 14 april 2004 waarin zij aangaven dat in 1969 minister Beernink een soortgelijke vraag van het Kamerlid Joekes nog wél kon beantwoorden: ‘(...) beantwoording kost minstens fl. 1000,-.’ Op de vervolgvraag antwoordde minister Remkes dat – rekening houdend met salarisstijgingen van ambtenaren – dit bedrag anno 2004 ongeveer 1.750 zou zijn. ‘Niettemin zijn bewindspersonen gehouden de gestelde Kamervragen te beantwoorden, uiteraard zonder daarbij onnodige kosten te maken (...) het beantwoorden behoort tot de normale werkzaamheden van bewindspersonen en dus van hun medewerkers’ aldus minister Remkes.

De onderstaande bloemlezing van citaten van Kamerleden illustreert een kritische zelf-reflectie:

‘Eén op de drie Kamerleden zegt niet genoeg tijd en middelen te hebben om zaken uit te laten zoeken. Tachtig procent noemt de werkdruk een probleem. De nieuwe volksvertegenwoordigers werken gemiddeld 65 uur in de week, waarvan eenderde opgaat aan vergaderingen. Daardoor rest er volgens 37

¹⁷ In *de Volkskrant*, 22 januari 2004, spreken zes nieuwe leden van de Tweede Kamer hun verwondering uit over de werkwijze van de Tweede Kamer. De Kamer laat zich in hun ogen teveel meeslepen door de waan van de dag, de toevallige actualiteit, in hypes die in een wisselwerking met de media worden gecreëerd. De drift van Kamerleden om zichzelf in de kijker te spelen met moties en Kamervragen neemt ergerlijke vormen aan, aldus de zes nieuwkomers.

procent van de parlementariërs te weinig tijd om met deskundigen buiten de Kamer te praten. En slechts vijf procent zegt voor elk debat alle relevante rapporten te (kunnen) lezen. *Voilà*: de parlementaire controle anno nu.’¹⁸
‘De Kamer is heel sterk in procedures. Dan staan we op onze strepen. Een minister die ons te laat informeert, heeft een probleem. Maar puur inhoudelijk heeft de gemiddelde wethouder het moeilijker dan een minister. Misschien komt dat wel doordat in een gemeente minder media meeluisteren. In Den Haag verliezen we vaak de hoofdlijnen uit het oog omdat we bevreesd zijn voor een te hoog abstractieniveau, bang dat we de krant niet zullen halen. Daardoor voeren we veel te weinig fundamentele debatten met het kabinet. Ja, de vraag is of we wel adequaat controleren. Laat ik het zo zeggen: ik zou graag staatssecretaris zijn in een kabinet met zo’n Kamer.’¹⁹

‘Principiële discussies over nut en noodzaak van het project interfereren met veel gedetailleerde discussies over de ruimtelijke inpassing ervan. Bij het project Betuweroute leidde dit tot de situatie dat bij de behandeling van de planologische kernbeslissing in de Tweede Kamer werd gedebatteerd over de hoogte van de te realiseren geluidsschermen in één van de betrokken gemeenten, terwijl de gemeenteraad van diezelfde gemeente discussieerde over nut en noodzaak van het hele project.’²⁰

‘Het is ook zó makkelijk. Akkefietje oppakken uit de pers, schriftelijke vragen stellen aan het kabinet, persberichtje de deur uit, klaar. Prachtig scoren, maar als het niet tot doel heeft iets te ontrafelen wat ook echt betekenis heeft, moet je het niet doen.’²¹

‘Het is veilig hè, om te praten over details, kleine dingetjes. Dan zeg je makkelijker goede dingen die de krant halen. Maar het gevolg is dat ik, als planoloog zonder enige technische opleiding, zit te praten over de vraag of er sprinklers

---

¹⁸ Bron: ‘De kinderen van Fortuyn’, in: *Intermediair*, 26 februari 2004. In dit artikel wordt verslag gedaan van de resultaten van een enquête-onderzoek onder nieuwe leden (bijna zeventig) van de Tweede Kamer. Van hen vulden 22 (eenderde) de vragenlijst in. De achterliggende vraag was in hoeverre de nieuwe Kamerleden de ‘nieuwe tijdgeest’ representeren in hun houdingen en gedragingen (het dualisme zou terugkeren in de politiek; de Tweede Kamer zou gaan doen waarvoor zij in 1948 was ingesteld: de regering controleren).

¹⁹ Zo meent het nieuwe Kamerlid Martijn van Dam, geciteerd in; ‘De waan regeert’, de neerslag van een vraaggesprek met zes nieuwe Kamerleden, in: *de Volkskrant*, 22 januari 2004.

²⁰ Kabinetstandpunt ‘Besluitvorming over grote projecten’ (reactie op het WRR-rapport *Besluiten over grote projecten*, Den Haag, 1994), Tweede Kamer, vergaderjaar 1995-1996, 24690, nr. 1, p. 8.

²¹ Aldus het nieuwe Kamerlid Co Verdaas in het Volkskrantartikel ‘De waan regeert’, 22 januari 2004.

in de tunnels van de Betuwelijn moeten komen, of toch liever ventilatiesystemen. Dan zit je dus op de stoel van de projectleider, van de ambtenaren. Dat wil ik helemaal niet.’²²

‘Kamerleden vergroeiën zó met hun portefeuille dat ze er een verlengstuk van worden. Ze zijn dan nog maar bezig met één specifiek verkokerd belang. Was dan ambtenaar geworden, zou ik zeggen.’²³

‘We hebben de neiging ons te gedragen als een soort super-ambtenaren. Al dat vergaderen, die papierberg. Dan beland je haast als vanzelf in de details. Als we niet uitkijken raken we het zicht op de werkelijkheid kwijt. Ik heb me nu voorgenomen geen super-specialist te worden. Ik hoef niet alle wetsartikeltes te kennen.’²⁴

‘Het is moeilijker om de hoofdlijnen te pakken omdat het met de bijzaken vaak soepeler en sneller gaat. Daarop worden de concessies makkelijker gemaakt. Voor de hoofdlijnen moet je echt knokken.’²⁵

‘Al met al ontstaat een merkwaardig beeld, vol contradicties: de Tweede Kamerleden zijn zeer actief, (zie het toegenomen activisme), permanent overbelast, oefenen desalniettemin betrekkelijk weinig invloed uit (hetgeen vooral voor de controlerende en in toenemende mate ook voor de medewetgevende taak geldt), en dat is – ondanks hun activisme en ondanks de structurele factoren die afnemende invloed mede bepalen – vooral hun eigen schuld.’²⁶

Een gezaghebbende, kritische, buitenstaander, de voorzitter van de Raad van State de heer Tjeenk Willink, bevestigt het hierboven opgeroepen beeld:

‘De journalisten worden het richtsnoer voor de politiek agendering en (vervolgens) voor het bestuurlijk handelen (...) Europese wetten krijgen in Den Haag nauwelijks aandacht en het parlement verwaarloost de politieke controle op de uitvoering van beleid en op de besteding van publiek geld (...) Achteraf, als falen niet meer kan worden ontkend, komt er een parlementaire enquête. Maar dat is eerder een uiting van politiek onvermogen, dan het gebruik van een machtsmiddel.’²⁷

²² Nogmaals Co Verdaas in hetzelfde artikel.

²³ Een mening van Jan Hendrik Klein Molenkamp, VVD-Kamerlid in de periode 1994-2002, in: *Staatscourant*, 21 juli 2003.

²⁴ Een verzuchting én een voornemen van het nieuwe Kamerlid Charlie Aptroot in het Volkskrantartikel ‘De waan regeert’, 22 januari 2004.

²⁵ Een praktijkervaring van het nieuwe Kamerlid Pieter Omtzigt, opgetekend in het artikel ‘De waan regeert’.

²⁶ J. van Putten (red.), *Haagse machten. Verslag van een politicologisch onderzoek naar de totstandkoming van acht regeringsmaatregelen*, Den Haag, 1980, p. 193.

Bovenstaande citaten maken de cirkel rond. Kamerleden willen graag het kabinet controleren op de hoofdlijnen van het beleid – de beledenen kerntaak van de Kamer – maar verzanden naar eigen zeggen door allerlei mechanismen – de informatieoverload, het belang van naamsbekendheid via de media (met het oog op herverkiezing), een groeiende informatie- en kennisachterstand op de ambtenaren, de ‘onaantastbaarheid’ van het Regeerakkoord, teruglopende ervaring in jaren als Kamerlid (het afnemende collectieve geheugen van de Tweede Kamer)²⁸ – telkens, in de praktijk van alledag, in incidentalisme en detaillisme. Daar zijn Kamerleden zich telkens weer terdege van bewust, om vervolgens hartstochtelijk te pleiten voor een Kamer die doet wat zij zou moeten doen: het kabinet controleren op hoofdlijnen en op volwaardige wijze invulling geven aan haar rol van mede-wetgever.

Het beeld doemt op van Kamerleden die zichzelf willens en wetens telkens weer (laten) opsluiten in een gevangenis en die zichzelf voorhouden dat zij wanneer zij dit maar willen, uit die gevangenis kunnen ontsnappen. Ondertussen wordt de gevangenis steeds strenger bewaakt – de hierboven genoemde mechanismen nemen in kracht toe – en wordt de gevangenis door toenemende media-aandacht steeds transparanter voor het grote publiek: de Tweede Kamer als een ‘big brother’-huis (hetgeen veel van de mechanismen die de Kamer ‘gijzelen’ nog eens extra aanzet!).

Het breekijzer dat Kamerleden voortdurend koesteren als het middel om uit te breken uit hun gevangenis, bestaat uit andere, nieuwe, procedures. Op 16 maart 2004 debatteerde de Kamer – voor een lege publieke tribune – over haar eigen functioneren. Kamerbreed werd een kritisch beeld geschetst van de werkwijze van de Kamer: zij vergadert te lang, verzandt veelal in ‘flutdebatjes’, zij dient zoveel vragen en moties in dat verregaande inflatie optreedt (het Kamerinstrumentarium wordt steeds botter), zij weet slecht wat er ‘buiten, in het land’ aan de hand is, en het wekelijkse vragenuurtje op dinsdag kan het best omschreven worden als een ‘wekelijkse demonstratie van hijgerigheid’.²⁹

---

²⁷ Aldus Herman Tjeenk Willink, vice-voorzitter van de Raad van State, in het *Jaarverslag 2003* van de Raad van State, geparafraseerd in *NRC Handelsblad*, 10 april 2004. Tjeenk Willink spreekt van incidentalisme, waarbij de aandacht voor het incident ten koste gaat van de aandacht voor wetgeving. Politici zijn steeds meer volgers van het nieuws in plaats van ‘nieuwmakers’.

²⁸ Zie hierover het artikel ‘Profilieren door provoceren’ in: *NRC Handelsblad*, 17 januari 2004. Per 1 januari 2004 is de gemiddelde parlementaire ervaring van Kamerleden vier jaar en zes dagen.

²⁹ Dit debat werd aangejaagd door een clubje van twaalf nieuwe Kamerleden die verklaarden genoeg te hebben van de ‘scorings-drang’ van collega-politici. (Bron: ‘Kamer bespreekt eigen fouten voor een lege tribune’, in: *de Volkskrant*, 16 maart 2004. Opvallend is dat tijdens het acht uur durende Kamerdebat niet één belangstellende burger op de publiektribune had plaatsgenomen).

In oktober 2003 had het presidium van de Tweede Kamer al diverse voorstellen gedaan om de werkwijze van de Kamer te veranderen.³⁰ Daarbij ging het Presidium uit van de volgende Kamerbreed gedragen wensen en doelstellingen ter versterking van de positie van de Kamer:

- verbetering van de kwaliteit van de ‘kerntaken’ van de Kamer: controle van de regering en mede-wetgeving;
- het begrijpelijker en aantrekkelijker maken van Kamerdebatten voor de burger;
- bestrijding van de verkokering;
- bestrijding van detaillisme;
- bevordering van dualisme;
- verduidelijking van bevoegdheden van minderheden;
- agendering vanuit de Kamer, niet alleen vanuit het kabinet;
- meer tijd overhouden om in het land te zijn;
- *last but not least*: verhoging van het aanzien van de Kamer.

Voorgesteld werd onder meer om procedurevergaderingen van commissies in het openbaar te laten plaatsvinden, groen licht te geven voor een spoeddebat als tenminste dertig individuele Kamerleden daarom vragen, en om – bij wijze van automatisme – zo snel mogelijk na indiening van een wetsvoorstel een hoofdlijnen debat te voeren.

Ter bestrijding van de verkokering had de Kamer eerder al besloten twee – tijdelijke - themacommissies in te stellen, op het terrein van technologiebeleid en van ouderenbeleid. Deze themacommissies kunnen – los van het kabinet – maatschappelijke discussies entameren en de Kameragenda mede invullen. Voor deze (en ook voor de ‘gewone’) commissies zijn er mogelijkheden met nieuwe werkwijzen te experimenteren. Het Presidium noemt hier consensusconferenties, toekomstpanels, scenariostudies, hoorzittingen naar Amerikaans model, en gebruik van internet (debat-sites, chat-sessies, opiniepeilingen). De themacommissies wordt gevraagd nadrukkelijk te experimenteren met deze technieken en daarover afzonderlijk te rapporteren aan de Kamer.³¹

In het Kamerdebat in maart 2004 over het functioneren van de Kamer stelde Kamervoorzitter Frans Weisglas dat een betere werkwijze niet alleen schuilt in nieuwe vergaderprocedures: ‘Het gaat in de eerste plaats om de vergadercultuur, en die hebben we zelf in de hand. We kunnen duizend keer zeggen dat we minder moties en Kamervragen willen, maar dat moeten we dan ook doen’.³²

³⁰ Tweede Kamer, vergaderjaar 2003-2004, 29 262, nr. 2 (brief van het Presidium over ‘De werkwijze van de Tweede Kamer’).

³¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 28 923, nr. 1 (brief van het Presidium over ‘Instelling van twee themacommissies’).

³² *De Volkskrant*, ‘Kamer bespreekt eigen fouten voor een lege tribune’, 16 maart 2004.

Het (vermeende) incidentalisme van Kamerleden is allicht verder gevoed door de wens van Kamerleden – van links tot rechts, in de *slipstream* van ‘Fortuyn’ – om veel vaker dan voorheen de kiezers op te zoeken. ‘Meeting the press’ dient terstond te worden uitgebreid met ‘meeting the people’, aldus Theo Dragt, adviseur van de VVD-fractie.³³ Stages, werkbezoeken, huiskamergesprekken *et cetera* kosten uiteraard tijd en energie, en kunnen daarmee ten koste gaan van andere activiteiten van Kamerleden. Kamerlid Van Bochove ziet een forse spanning: Kamerleden moeten namelijk wetten bespreken, de regering controleren én meer het land in. Sommige Kamerleden pleiten in dit verband voor vermindering van de 17 weken reces die de Kamerleden nu jaarlijks genieten. Dat pleidooi stuit op veel verzet, vooral van leden van kleine fracties, die zeggen het reces juist hard nodig hebben om het land in te gaan!³⁴

Al met al lijkt het erop alsof Kamerleden in een spagaat verkeren tussen enerzijds een rol als controleur/medewetgever, en anderzijds een rol als volksvertegenwoordiger/‘luisteraar’. Beide rollen tegelijkertijd goed vervullen lijkt op het eerste gezicht voor een individueel Kamerlid een moeilijke, zo niet onmogelijke opgave. Binnen relatief grote Kamerfracties kan een zekere differentiatie plaatsvinden tussen aan de ene kant de specialisten – de in kokers opererende ‘dossierjagers’ die weten hoe de hazen op de departementen lopen – en aan de andere kant de ‘antennes van de samenleving’. Meer in het algemeen kan gesteld worden dat ‘de macht der gewoonte’ of de dwang van het systeem, Kamerleden ‘stuurt’ naar een rol van controleur/medewetgever, een rol die – naar eigen zeggen van Kamerleden – onvoldoende uit de verf komt, net als de rol van volksvertegenwoordiger/‘luisteraar’.

De regering controleren én meer ‘meer het land in’: een lastige combinatie

Hoe moeilijk het is voor Kamerleden om zowel hun controlerende rol als hun volksvertegenwoordigende rol goed te vervullen blijkt bijvoorbeeld uit het mislukken van het experiment ‘Terug naar Start. Een experiment met en voor de politiek’, een initiatief van XPIN en BMC. Inzet van het project was het uitwerken van een ‘meervoudig instrument’ waarmee leden van de Kamer, als vertegenwoordigers van het volk, het contact met de samenleving zouden kunnen ‘hervinden’. ‘Het gesprek’ was hierbij de centrale werkvorm om een brug te slaan tussen de systeemwereld van Kamerleden en de leefwereld van burgers. Het ging dan bijvoorbeeld om huiskamergesprekken bij burgers thuis, flietsgesprekken (korte straatinterviews met burgers), en ‘één-op-één-gesprekken met mensen die zwakker in de maatschappij staan dan gemiddeld: zwervers, hoogbejaarden, niet ingeburgerde allochtonen’.

³³ Zie noot 5.

³⁴ Zie het artikel ‘Werkzame waddentour tijdens Kamerreces’, in: *Algemeen Dagblad*, 3 maart 2003.

Na heel veel moeite werd in het voorjaar van 2003 een paar Kamerleden bereid gevonden deel te nemen aan het experiment. In september 2003 werd het stopgezet. Uiteindelijk bleek de behoefte aan ‘gesprekken met samenleving’ haaks te staan op de op specialisatie ingerichte volksvertegenwoordiging. Eén Kamerlid haakte af omdat de te voeren gesprekken een open karakter moesten hebben, en dus niet alleen gerelateerd konden worden aan haar portefeuille. Zij was niet ingehuurd, zei zij, om te onderzoeken wat er zoal bij mensen leeft (‘dat is een taak voor de journalistiek’). De ruimte voor een persoonlijke invulling van het Kamerlidmaatschap blijkt beperkt te zijn, aldus de auteurs. Uiteindelijk gaat telkens weer ‘het systeem’ (procedurele eisen, vergaderdiscipline et cetera) de agenda van Kamerleden bepalen.³⁵

De schriftelijke Kamervraag kan overigens voor het individuele Kamerlid een prachtig instrument zijn om de spagaat tussen controleren/medewetgeven enerzijds, en signaleren en doorgeven van signalen uit de samenleving anderzijds, te overstijgen. Eerder onderzoek naar de functie van schriftelijke Kamervragen (op het terrein van onderwijs) toonde aan dat Kamervragen inderdaad veelal een brug vormen tussen controle/medewetgeving en het doorgeven van ‘signalen uit de samenleving’: zij vervullen in sterke mate (...) ‘een soort ombudsfunctie waardoor de verbinding wordt gelegd tussen concrete problemen van individuele burgers, scholen of instellingen, en het overheidsbeleid; tegelijkertijd fungeert de schriftelijke vraag daarmee als een legitimering van de parlementariër naar de directe achterban, waardoor de concrete problemen van die achterban op het beleidsniveau tot uitdrukking worden gebracht en aandacht krijgen’.³⁶

³⁵ Bron: *Terug naar Start. Resultaat van de uitvoering van de XPIN/BMC-prijs 2002 voor Innovatie van de Politiek*, Leusden/Den Haag, 2003.

³⁶ J.A. van Kemenade en M.A.M. Berends, *Vragen staat vrij*. Een beschrijving van de schriftelijke vragen gesteld door leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan de bewindslieden van Onderwijs en Wetenschappen en van de door hen daarop gegeven antwoorden in de periode 1969 tot en met 1979, Den Haag, 1981, p. 77.

5.

Kamervragen over zaken ‘waar de minister niet over gaat’

Zoals hiervoor is aangegeven, roepen het kabinet, Kamerleden zelf én de media het beeld op van Twee Kamerleden die nogal eens (schriftelijke) vragen stellen aan bewindslieden over onderwerpen die niet tot de staatsrechtelijke *span of control* van bewindslieden behoren. De Raad spreekt korthedshalve over ‘oneigenlijke’ Kamervragen, zonder – het zij nogmaals gezegd – een negatieve connotatie: vragen staat – juist aan Kamerleden vrij! Het gaat de Raad daarbij om vragen met betrekking tot de autonome beleids sfeer van decentrale overheden, én om vragen met betrekking tot beleid van zelfstandige bestuursorganen (zbo’s) en private organisaties. De Raad onderscheidt voorts twee gradaties van ‘oneigenlijkheid’: het ‘meest oneigenlijk’ is een Kamervraag waarin *alleen* naar een incident of individueel geval wordt verwezen. ‘Minder oneigenlijk’ zijn Kamervragen waarin een incident of individueel geval geplaatst wordt in een breder kader van overheidsbeleid en/of wet- en regelgeving.

Middels een (globale en beperkte) feitelijke analyse van Kamervragen wil de Raad het beeld van een Tweede Kamer die bewindslieden nogal bevragen over zaken waarover zij ‘niet gaan’, toetsen aan de feitelijke parlementaire praktijk. Daartoe zijn de schriftelijke Kamervragen die van een antwoord zijn voorzien in de maanden maart 2001, 2003 en 2004, nader geanalyseerd. In totaal gaat het dan om 526 vragen met de daarop gegeven antwoorden.

Schriftelijke Kamervragen maart 2001	189 (totaal)
<i>Kamervragen m.b.t. autonoom beleid van decentrale overheden</i>	24
Daarbij alléén verwijzing naar incident/individueel geval	4
Plaatsing van incident/individueel geval in breder kader	20
<i>Kamervragen m.b.t. beleid van zbo’s en private organisaties</i>	16
Daarbij alleen verwijzing naar incident/individueel geval	4
Plaatsing van incident/individueel geval in breder kader	12

Schriftelijke Kamervragen maart 2003	140 (totaal)
<i>Kamervragen m.b.t. autonoom beleid van decentrale overheden</i>	12
Daarbij alléén verwijzing naar incident/individueel geval	2
Plaatsing van incident/individueel geval in breder kader	10
<i>Kamervragen m.b.t. beleid van zbo’s en private organisaties</i>	11
Daarbij alleen verwijzing naar incident/individueel geval	6
Plaatsing van incident/individueel geval in breder kader	5

Schriftelijke Kamervragen maart 2004	197 (totaal)
<i>Kamervragen m.b.t. autonoom beleid van decentrale overheden</i>	12
Daarbij alléén verwijzing naar incident/individueel geval	1
Plaatsing van incident/individueel geval in breder kader	11
<i>Kamervragen m.b.t. beleid van zbo's en private organisaties</i>	21
Daarbij alleen verwijzing naar incident/individueel geval	6
Plaatsing van incident/individueel geval in breder kader	16

Op basis van deze globale analyse kan geconcludeerd worden dat in alle drie de onderzochte periodes het aantal 'oneigenlijke' schriftelijke Kamervragen niet buitensporig groot is. Het gaat om een percentage dat schommelt tussen de 15 en 20 procent van het totaal aantal vragen. Bovendien blijkt dat de vragenstellers bij het stellen van dit soort vragen in ongeveer tweederde van het aantal gevallen verwijzen naar algemene regelgeving en algemeen beleid ('Is besluit X van zbo Y in overeenstemming met de wettelijke kaders?'). Ter illustratie de vragen die de Kamerleden Van de Camp en Rietkerk (beiden CDA) op 6 februari 2003 stelden aan minister Remkes van BZK naar aanleiding van de begrafenis van de bekende crimineel Cor van Hout.

1. Heeft u kennis genomen van de berichtgeving over de begrafenis van de heer Van Hout?
2. In hoeverre beoordeelt u deze begrafenis als een provocatie door het (georganiseerde) criminele circuit?
3. In hoeverre is overwogen de omvang en duur van de rijtoer door Amsterdam op vrijdagmiddag in te perken?
4. Biedt de Algemene Plaatselijke Verordening van de gemeente Amsterdam hiertoe de mogelijkheid?
5. In hoeverre biedt de Wet op de Openbare Manifestaties daartoe de mogelijkheden?

In die gevallen kan een Kamervraag gezien worden als een prima instrument om overheidsbeleid en wet- en regelgeving te toetsen aan de feitelijke uitwerking in de beleidspraktijk: *The proof of the pudding is in the eating*. Dergelijke Kamervragen kunnen mede aanleiding zijn om beleid, wet- en regelgeving aan te passen, aan te scherpen of juist te versoepelen.

6.

Antwoorden van bewindslieden op ‘oneigenlijke’ Kamervragen

Een minister die een Kamervraag wordt voorgelegd over een onderwerp dat niet tot zijn formele *span of control* behoort, zou in zijn antwoord kunnen volstaan met de mededeling dat hij ‘er niet over gaat’. Sommigen vinden dat een minister uit een oogpunt van helderheid een dergelijk antwoord *behoort* te geven. De Raad doet geen normatieve uitspraken over de aard van de beantwoording van ‘oneigenlijke’ Kamervragen, maar is wél geïnteresseerd in het feitelijke karakter van de beantwoording van dit soort Kamervragen.

Om een indruk te krijgen van de feitelijke aard van de antwoorden, is de Raad nagegaan welke van de volgende karakteristieken zijn terug te vinden in de antwoorden op de ‘oneigenlijke’ vragen die de Raad in de maanden maart van 2001, 2003 en 2004 heeft kunnen vinden.

I. Verzoek tot uitstel van beantwoording.

Binnen de wettelijke termijn van drie weken moet de Kamer een antwoord van de minister krijgen. Dreigt deze termijn te worden overschreden, dan kan de minister de Kamergriffie om nog drie weken uitstel vragen, bijvoorbeeld omdat nader overleg met andere departementen of decentrale overheden nodig is. Wordt ook deze termijn overschreden, dan kan de minister door de Tweede Kamer ontboden worden.

II. ‘Geen nadere actie nodig of gewenst’.

In veel Kamervragen wordt de betrokken minister opgeroepen actie te ondernemen. Om hem moverende redenen kan de aangesproken bewindspersoon de Kamer mededelen dat hij het niet nodig of gewenst acht nadere actie te ondernemen.

III. ‘Reeds actie ondernomen’.

De minister kan in zijn antwoord aangeven dat hij reeds actie heeft ondernomen.

IV. De minister zegt concrete actie toe, mede naar aanleiding van de Kamervraag.

De minister kan bijvoorbeeld in zijn antwoord toezeggen dat hij (nader) overleg zal voeren met andere instanties.

V. De minister verwijst naar lopend onderzoek of zegt (nader) onderzoek toe.

VI. De minister geeft een toelichting op zijn beleid.

VII. De minister geeft expliciet aan dat hij niet (primair) verantwoordelijk c.q. bevoegd is.

VIII. De minister zegt toe het signaal van de Kamervraag door te geven aan bepaalde instanties.

Een minister kan in zijn beantwoording aan de vragensteller toezeggen dat hij – hoewel hij zichzelf niet (primair) verantwoordelijk of bevoegd acht op een bepaald terrein – het signaal van de vragensteller zal doorgeven aan bijvoorbeeld een gemeentebestuur of de directie van een onderwijsinstelling.

Uiteraard zullen Kamervragen op meerdere onderscheiden karakteristieken ‘scoren’. Deze karakteristieken zijn bovendien niet uitsluitend noch – in de meeste gevallen – helder (één-op-één) traceerbaar. Subjectieve interpretaties van de karakteristieken van Kamervragen zijn door de gekozen aanpak onvermijdelijk. De hieronder gepresenteerde getallen moeten dan ook met de nodige voorzichtigheid worden gelezen: de schijn van exactheid moet worden vermeden. Desondanks meent de Raad aan de hand van de scores op de hier gebruikte kenmerken enkele globale tendenzen in de antwoorden op ‘oneigenlijke’ Kamervragen te kunnen schetsen.

Kenmerken van de antwoorden op de 40 ‘oneigenlijke’ Kamervragen in maart 2001		
I	Verzoek tot uitstel beantwoording	4
II	‘Geen nadere actie nodig of gewenst’	5
III	‘Er is reeds actie ondernomen’	8
IV	Toezegging concrete actie	4
V	Verwijzing naar onderzoek/Toezegging van onderzoek	5
VI	Toelichting op beleid van de minister	21
VII	‘De minister is niet (primair) verantwoordelijk/bevoegd’	4
VIII	‘De minister zal het signaal doorgeven’	4

Kenmerken van de antwoorden op de 23 ‘oneigenlijke’ Kamervragen in maart 2003		
I	Verzoek tot uitstel beantwoording	2
II	‘Geen nadere actie nodig of gewenst’	5
III	‘Er is reeds actie ondernomen’	3
IV	Toezegging concrete actie	1
V	Verwijzing naar onderzoek/Toezegging van onderzoek	2
VI	Toelichting op beleid van de minister	15
VII	‘De minister is niet (primair) verantwoordelijk/bevoegd’	5
VIII	‘De minister zal het signaal doorgeven’	9

Kenmerken van de antwoorden op de 33 'oneigenlijke' Kamervragen in maart 2004		
I	Verzoek tot uitstel beantwoording	3
II	'Geen nadere actie nodig of gewenst'	6
III	'Er is reeds actie ondernomen'	7
IV	Toezegging concrete actie	4
V	Verwijzing naar onderzoek/Toezegging van onderzoek	3
VI	Toelichting op beleid van de minister	26
VII	'De minister is niet (primair) verantwoordelijk/bevoegd'	14
VIII	'De minister zal het signaal doorgeven'	1

De globale, beperkte analyse laat zien dat bewindslieden zich er in hun beantwoording van 'oneigenlijke' vragen – ook al melden zij expliciet dat zij er uiteindelijk niet over gaan – niet met een Jantje van Leiden van afmaken, maar inhoudelijk op de vraag ingaan: zij lichten in de regel het relevante beleid van het Rijk of 'Europa' toe en geven nadere informatie over het onderwerp van de vraag.

Opvallend is dat de ministers in maart 2004, vergeleken met maart 2001 en 2003, aanmerkelijk vaker expliciet in hun beantwoording aangeven dat zij niet (primair) verantwoordelijk of bevoegd zijn. Eveneens valt op dat terwijl de ministers in maart 2003 nog in 9 van de 23 antwoorden toezeggen het signaal van de Kamervraag door te geven aan bevoegde instanties, zij dit in maart 2004 slechts in één van de 33 gegeven antwoorden toezeggen. Daarmee lijken de ministers in hun opstelling tegenover 'oneigenlijke' Kamervragen wat harder/helderder en minder toeschietelijk te zijn geworden. Zij handelen daarmee in lijn met het kabinetsprogramma 'Andere Overheid' dat de bewindslieden immers opriep om kamerleden die 'lokale zaken nationaliseren' er op te wijzen dat dergelijke zaken tot het bereik van de lokale politiek horen. De Tweede Kamer heeft het percentage 'oneigenlijke' vragen in de maanden maart van 2003 en 2004 vrij constant gehouden, zo rond de 16 procent van het totaal aantal Kamervragen.

7. Conclusies en aanbevelingen

De selectie van Kamervragen door de media geeft een vertekend beeld van het totaal van de Kamervragen: alsof Kamerleden alleen maar vragen stellen over incidenten, details, *hypes* en zaken waar de minister niet over gaat. Opvallend is dat veel Kamerleden dat vertekende beeld in woord en geschrift lijken te onderschrijven. Kamerleden mogen best wat trotser zijn en zouden zich minder mee moeten laten slepen door beelden die de media oproepen. Die beelden gaan een eigen leven leiden en komen terecht in een ‘papegaaiencircuit’.

De schriftelijke Kamervraag is juist voor politieke minderheden een essentieel instrument om de regering ter verantwoording te roepen en inlichtingen te vragen. Daar komt bij dat de schriftelijke Kamervraag een praktisch instrument is voor Kamerleden om hun volksvertegenwoordigende rol (het doorgeven van signalen uit de samenleving) te combineren met hun controlerende rol (hoe verhouden die signalen zich tot bestaande wet- en regelgeving en bestaand beleid van de rijksoverheid).

Rantsoenering van Kamervragen is dan ook zeer onwenselijk. Zij zijn – in de woorden van oud-griffier De Beaufort – een middel om politieke ideeën uit te dragen.

Vragen staat vrij. Dat geldt zeker voor leden van de Tweede Kamer, die geacht worden het volk te vertegenwoordigen en de regering te controleren.

In de praktijk blijken leden van de Tweede Kamer relatief weinig vragen te stellen over onderwerpen die niet tot de staatsrechtelijke *span of control* van bewindslieden behoren zoals autonoom beleid van decentrale overheden en uitvoering van beleid door zelfstandige bestuursorganen en private organisaties.

Als leden van de Tweede Kamer al vragen stellen over incidenten of individuele gevallen, dan plaatsen zij deze vragen in de regel in een algemener kader: ‘Hoe verhoudt dit geval zich tot bestaande wet- en regelgeving en beleidskaders; zijn de minister meer van dit soort gevallen bekend; zo ja, wat is de minister van plan hieraan te gaan doen?’

Dit soort Kamervragen kan werken als een *ex post* uitvoeringstoets en daarmee een bijdrage leveren aan wet- en regelgeving die ‘bij de tijd’ zijn. Om met Kamervoorzitter Weisglas te spreken:

‘Niet alles wat inspeelt op de actualiteit is een *hype*. Soms brengt een incident iets aan het licht waar de Kamer iets aan moet doen. Neem de ontvoering van dat meisje in de Achterhoek door een tbs-er die dat bleek te kunnen doen doordat er gaten zitten in het tbs-systeem.’³⁷

³⁷ NRC Handelsblad, ‘De Kamer swingt nu wel genoeg’, interview met Kamervoorzitter Frans Weisglas, 15 januari 2005.

De media nemen deel aan het politieke publieke debat en zij bereiken daarmee een groter deel van het publiek dan de debatten in de Kamer. Daarbij wordt politiek steeds meer gewaardeerd en geïnterpreteerd op nieuwswaarde. Wat werkelijk is en wat vertekening van de werkelijkheid is (bijvoorbeeld het beeld van Kamerleden die voortdurend Kamervragen stellen over *hypes*, incidenten en zaken waar de minister niet over gaat) is vaak niet te onderscheiden. Dat vraagt om kritische zelf-reflectie van zowel de media als de Kamerleden. Daarbij zouden Kamerleden een eigen rol in het publieke debat moeten claimen. Zij zouden meer dan nu het geval is eigen communicatiemiddelen moeten inzetten om vertekeningen in de reguliere media te voorkomen.³⁸

De schriftelijke Kamervraag vormt meestal voor een bewindspersoon naar zijn zeggen geen directe aanleiding tot het nemen van maatregelen. Dat laat onverlet dat een Kamervraag veelal toch ‘doorwerkt’. Het onderwerp heeft de aandacht van de bewindspersoon en diens ambtenaren.

Bewindspersonen die door Kamerleden in schriftelijke vragen aangesproken worden op zaken waar zij ‘niet over gaan’, doen er goed aan dat ook expliciet te melden. Zij doen dit overigens in de praktijk ook steeds vaker.

In Kamervragen wordt vrij weinig verwezen naar ‘Europa’. In de antwoorden van de bewindslieden daarentegen, wordt veel méér verwezen naar ‘Europa’.³⁹ Eerder al constateerde de Raad dat het Nederlandse parlement te weinig en te laat betrokken is bij ‘Europa’: het parlement staat met de rug naar Europa.⁴⁰

---

³⁸ Zie hierover: Raad voor het openbaar bestuur, *Politiek en media. Pleidooi voor een lat-relatie*, Den Haag, 2003.

³⁹ De Raad heeft dit in de onderhavige analyse niet systematisch onderzocht en kan deze bevinding dan ook niet met cijfers onderbouwen. Het is te beschouwen als een onbedoeld neveneffect van de analyse.

⁴⁰ Raad voor het openbaar bestuur, *Nationale coördinatie van EU-beleid: een politiek en proactief proces*, Den Haag, december 2004.

Bijlage I

Overzicht van uitgebrachte adviezen

- Nationale coördinatie van EU-beleid: december 2004
een politiek en proactief proces
- Commentaar op het rapport ‘Een herkenbare staat’ december 2004
van de werkgroep-Kohnstamm
- Commentaar op de wetsvoorstellen gekozen burgemeester december 2004
- Burgers betrokken, betrokken burgers november 2004
- De GHORdiaanse knoop doorgehakt. Herkenbare geneeskundige juli 2004
hulpverlening bij ongevallen en rampen in de veiligheidsregio
(*Gezamenlijk uitgebracht met de Raad voor de Volksgezondheid & Zorg*)
- Commentaar op het rapport ‘De Schaduwmacht’ juni 2004
- Commentaar op conceptwetsvoorstellen gekozen burgemeester mei 2004
- Cultuur met een FORS postuur maart 2004
Rijksdienst tussen rechtsstaat en flexibiliteit
- Naar meer herkenbare kandidaten januari 2004
Reactie op ‘Naar een sterker parlement’
- Andere openbare lichamen in de Grondwet, december 2003
Advies modernisering hoofdstuk 7 van de Grondwet deel III
- De gekozen burgemeester: november 2003
een kwestie van kiezen
- Binnengemeentelijke decentralisatie september 2003
(*Gezamenlijk uitgebracht met de Raad voor de financiële verhoudingen*)
- Politiek en Media september 2003
Pleidooi voor een LAT-relatie
- Trias informatica juli 2003
ICT en overheid in vogelvlucht
- Legio voor de regio, februari 2003
Bestuurlijke antwoorden op regionale vraagstukken

- Veiligheid op niveau, februari 2003
Een bestuurlijk perspectief op de toekomst van de veiligheidsregio's
- Provincies en gemeenten in de Grondwet, december 2002
Advies modernisering hoofdstuk 7 van de Grondwet deel II
- Presteren door leren, oktober 2002
Benchmarken in het binnenlands bestuur
- Het openbaar bestuur in de Grondwet, mei 2002
Advies modernisering hoofdstuk 7 van de Grondwet deel I
- Partners in veiligheid, van verantwoordingsbocht naar april 2002
lokale verantwoordelijkheid
- Bestuurlijke inbedding veiligheidsregio's april 2002
- Primaat in de polder, nieuwe verbindingen tussen politiek maart 2002
en samenleving
- Advies wetsvoorstel bestuur in stedelijke regio's januari 2002
- Water in orde, Bestuurlijk-organisatorische aspecten december 2001
van integraal waterbeleid
- Advies Evaluatie Kaderwet Adviescolleges december 2001
- Steden zonder muren, Toekomst van het grotestedenbeleid november 2001
(*Gezamenlijk uitgebracht met de Raad voor de financiële verhoudingen*)
- Taakontwikkeling politie juli 2001
- Advies Voorontwerp Wet elektronisch bestuurlijk verkeer juni 2001
- Etniciteit, binding en burgerschap april 2001
- De cultuur van dualisering maart 2001
(*Gezamenlijk uitgebracht met de Raad voor de financiële verhoudingen*)
- Reorganisatie rechterlijke macht december 2000
- Stilstaan bij het regionaal verkeer en vervoer november 2000
(*Gezamenlijk uitgebracht met de Raad voor de financiële verhoudingen*)
- Advies ontwerp Nota Wonen oktober 2000

- De kunst van het overlaten, maatwerk in decentralisatie september 2000
(*Gezamenlijk uitgebracht met de Raad voor de financiële verhoudingen*)
- Advies over de meerjarennota emancipatiebeleid september 2000
- Bestuurlijke samenwerking en democratische controle juni 2000
- Helder als glas; een pleidooi voor een burgergericht kwaliteitsconcept juni 2000
- Staat *van* de jeugd? De relatie tussen jongeren en de overheid maart 2000
- ICT en het recht om anoniem te zijn januari 2000
- Op het toneel en achter de coulissen, de regiefunctie van gemeenten december 1999
- Samen werken aan veiligheid, de bestuurlijke inbedding van de veiligheidsregio's december 1999
- Het bestuurlijk kraakbeen december 1999
- Bijzondere opsporingsdiensten juni 1999
- Retoriek en realiteit van het integratiebeleid maart 1999
- Kiezen zonder drempel, het kiesstelsel geactualiseerd februari 1999
- De grenzen van de Internetdemocratie december 1998
- De overheid de markt in- of uitprijzen? december 1998
- Tussen staat en electoraat; politieke partijen op het snijvlak van overheid en samenleving september 1998
- Wijken of herijken: nationaal bestuur en recht onder Europese invloed september 1998
- Illegale Blijvers april 1998
- Bestuurlijke betrekkingen tussen kabinet, VNG en IPO april 1998
- Op de handhaving beschouwd; toezien op een versterkte en uitvoerbare lokale handhavingstructuur april 1998

- Dienen en verdienen met ICT; over de toekomstige mogelijkheden van de publieke dienstverlening april 1998
- Op de grens van monisme en dualisme november 1997
- Integriteit, een zaak van overheid en bedrijfsleven oktober 1997
- Verscheidenheid in vervlechting; bestuurlijke instrumenten tussen proces en institutie oktober 1997

Bijlage II

Overzicht van uitgebrachte preadviezen en overige publicaties

Preadviezen

- B.F. Steur en G.-J. van den Nieuwenhuijzen mei 2005
Burgers betrekken, Een handleiding voor burgerparticipatie
- B.F. Steur, H. van Dijk en G.-J. van den Nieuwenhuijzen december 2004
(redactie), *Democratische vergezichten, Essays over de representatieve democratie in Nederland*
- Auke J. van Dijk (redactie), *Laag voor laag, Aspecten van regionalisering* november 2003
- Auke J. van Dijk, *Veiligheidsconstructie, Een maatschappelijk perspectief op de taakontwikkeling van de politie* mei 2001
- Stichting Alexander, *De Overheid in beeld, Beelden van jongeren aangaande de overheid als instituut en de overheid als werkgever* maart 2000
- D.M. Berkhout e.a., *De provincie in het vizier, Opstellen over het Nederlandse middenbestuur* december 1999
- S.A.H. Denters e.a., *De regiefunctie in gemeenten* december 1999
- L.F.M. Besselink en R.J.G.M. Widdershoven, *De juridische gevolgen van Europese integratie voor het nationaal beleid* september 1998
- A. Zuurmond e.a., *Dienstverlening centraal, De uitdaging van ICT voor de publieke dienstverlening* april 1998
- O.J.D.M.L. Jansen, *Bestuursrechtelijke en strafrechtelijke handhaving, bestuur en politie* januari 1998

Overige publicaties

- Jaarverslag 2004 april 2005
- Verslag van de tweede Rob-lezing
Integratie en differentiatie in de Europese Unie februari 2005
- Werkprogramma 2005 november 2004
- Evaluatie van de Rob 2000 - 2004 september 2004

- Jaarverslag 2003 maart 2004
- *Trias Informatica, Verslag van het symposium, 26 november 2003* januari 2004
- Verslag middagconferentie 28 februari 2003 november 2003
Grondwet en openbaar bestuur
- Verslag van de eerste Rob-lezing november 2003
Crisis en vernieuwing
- Werkprogramma 2004 september 2003
- Verslag mini-symposium september 2003
Grondrechten in veiligheid, Zoektocht naar een balans
- De Druppel. Zes jaar adviezen van Rob en Rfv – CD-rom maart 2003
- Jaarverslag 2002 maart 2003
- Verslag congres, *Na Paars: Een nieuwe sturingslogica?* november 2002
- Werkprogramma 2003 september 2002
- Varen onder dezelfde vlag – Videoproductie april 2002
- Jaarverslag 2001 april 2002
- Werkprogramma 2002, Advieskader 2002 - 2005 september 2001
- Jaarverslag 2000 maart 2001
- Verslag symposium, januari 2001
Decentralisatie: De kunst van het overlaten
- Evaluatie van de Rob 1997 - 2000 november 2000
- Werkprogramma 2001 september 2000
- Jaarverslag 1999 maart 2000
- Werkprogramma 2000 september 1999
- Jaarverslag 1998 maart 1999
- Werkprogramma 1999 september 1998

- Verslag symposium, *De gezondheidstoestand van het Nederlandse openbaar bestuur; Ziek of gezond?* maart 1998
- Jaarverslag 1997 maart 1998
- Verslag studiemiddag, *Sturingsinstrumenten en hun context. De modernisering van het bestuursinstrumentarium bij (financiële) decentralisatie* september 1997
- Werkprogramma 1998 september 1997

Bijlage III

Samenstelling Raad voor het openbaar bestuur

- Voorzitter : de heer **prof. dr. J.A. van Kemenade**,
oud-commissaris van de Koningin in de provincie
Noord-Holland.
- Vice-voorzitter : mevrouw **A.L.E.C. van der Stoel**,
stadsdeelvoorzitter Amsterdam-Binnenstad.
- Leden : mevrouw **mr. dr. S.C. van Bijsterveld**,
universitair hoofddocent Rechtswetenschappen aan de
Universiteit van Tilburg;
- de heer **drs. F.A.M. Kerckhaert**,
burgemeester van de gemeente Hengelo (Ov.);
- de heer **prof. dr. A.F.A. Korsten**,
hoogleraar Bestuurskunde aan de Open Universiteit
Nederland en bijzonder hoogleraar Bestuurskunde van de
lagere overheden aan de Universiteit Maastricht;
- de heer **drs. P.A. Lankhorst**,
adviseur Jeugdbeleid en Jeugdzorg;
- de heer **prof. mr. dr. E.R. Muller**,
hoogleraar Conflictbeslechting aan de Universiteit Leiden;
- de heer **drs. C.J.N. Versteden**,
oud-griffier van de provincie Noord-Holland;
- mevrouw **A.G.M. van de Vondervoort**,
waarnemend burgemeester van de gemeente Drechterland;
- de heer **prof. mr. S.E. Zijlstra**,
hoogleraar Staats- en Bestuursrecht aan de Vrije Universiteit.
- Secretaris : de heer **drs. M.P.H. van Haeften**.